

واکاوی تاریخ ولادت و سن شریف علی اکبر علیه السلام در منابع تاریخی

دکتر سید مسعود عمرانی^۱

چکیده

حضرت علی اکبر علیه السلام از برجسته‌ترین شهدای صحنه کربلاست که جایگاه او در فرهنگ محرم و سوگواری امام حسین علیه السلام اهمیتی والا دارد و در جامعه اسلامی به عنوان بهترین الگو برای جوانان معرفی شده است؛ با این حال، تاریخ ولادت و سن مبارکش در هاله‌ای از ابهام باقی مانده است. نوشتار حاضر می‌کوشد با پژوهش در منابع تاریخی، تصویری به نسبت روشن از مدت زندگانی ایشان ارائه کند. موضوعاتی دیگری از قبیل مشخص شدن بزرگ‌ترین فرزند امام حسین علیه السلام، درک زمان امیرمؤمنان علی علیه السلام و مصداق‌شناسی علی اکبر علیه السلام در فقرات زیارت‌نامه‌ها، بر این پژوهش مترتب است.

واژگان کلیدی: علی اکبر علیه السلام، امام سجاد علیه السلام، تاریخ ولادت، سن، غلام، زادروز.

۱. استادیار دانشگاه علوم اسلامی رضوی (seyedmasoudemrani@yahoo.com)

۱. مقدمه

واقعه عاشورا گرچه به مانند هر پدیده تاریخی دیگر در مقطع زمانی مشخص و مکانی ویژه اتفاق افتاد، اما پیامی فراتر از مقیاس های زمانی و مکانی خویش داشت؛ به طوری که با گذشت قریب به چهارده قرن از رخداد این حادثه عظیم، هنوز نام و یاد آن زنده و الهام بخش بسیاری از جنبش های ظلم ستیزانه است.

علی اکبر علیه السلام از برجسته ترین شهدای صحنه کربلاست که در فرهنگ محرم و سوگواری امام حسین علیه السلام جایگاهی والا دارد و در جامعه اسلامی به عنوان بهترین الگو برای جوانان معرفی شده است. ضرورت نگارش این پژوهش این است که اگرچه درباره فضایل و کیفیت شهادت آن حضرت، مطالب بسیاری به صورت پراکنده، در لابه لای کتاب های تاریخی و حدیثی مشاهده می شود، اما موضوعاتی از زندگانی وی مانند تاریخ ولادت و سن مبارکش در هاله ای از ابهام باقی مانده است و تاکنون مقاله یا نوشتاری جامع به صورت ضمنی یا مستقل به این موضوع نپرداخته است که با توجه به اهمیت آن، اقتضا دارد محققان و پژوهشگران به آن توجه بیشتری مبذول دارند.

اهمیت این نگارش، هنگامی بروزی یابد که بدانیم نتیجه این تحقیق بر پرسش ها و موضوعاتی دیگر از زندگانی حضرت علی اکبر علیه السلام نیز تأثیر گذار است. این پرسش ها عبارتند از:

الف) آیا حضرت علی اکبر علیه السلام از برادرش حضرت سجاد علیه السلام بزرگ تر بوده است و در نتیجه بزرگ ترین فرزند امام حسین علیه السلام به شمار می آید؟

ب) آیا علی اکبر علیه السلام در زمان خلافت عثمان به دنیا آمده و در نتیجه آیا زمان حضرت علی علیه السلام را درک کرده است؟

ج) آیا مصداق علی اکبر علیه السلام در فقرات زیارت نامه ها ایشان است یا برادر بزرگوارش حضرت سجاد علیه السلام؟

د) آیا واژه «غلام» که در روایات، برای حضرت علی اکبر علیه السلام توصیف شده است با نظر منتخب درباره سن ایشان سنخیت دارد؟

اساس نگارش این مقاله براساس نگاهته‌های منابع اولیه بوده و گاه به عنوان شاهد و قرینه از نگاهته‌های متأخر نیز استفاده شده است. بنابراین روش این مقاله، توصیفی، تحلیلی به شمار می‌آید و از آن جا که این پژوهش می‌تواند مورد استفاده گرایش‌های مختلف حوزوی و دانشگاهی قرار گیرد، تحقیقی کاربرد نیز به شمار می‌آید.

نخستین نگاهته‌ها درباره زندگانی حضرت علی اکبر علیه السلام برخی کتاب‌های تاریخی و منابع اولیه (منابع قبل از قرن هفتم) از قبیل «الطبقات الکبیر» ابن سعد (م ۲۳۰ ق)، «انساب الاشراف» بلاذری (م ۲۷۹ ق)، «تاریخ الامم والملوک» طبری (م ۳۱۰ ق)، «الفتوح» ابن اعثم کوفی (م ۳۱۴ ق)، «الارشاد» شیخ مفید (م ۴۱۳ ق)، «مقتل الحسین» خوارزمی (م ۵۶۸ ق) و «اللهوف» سید بن طاووس (م ۶۶۴ ق) است و عمده نگاهته‌های بعد تا قرن سیزده و چهاردهم هجری، برگرفته از منابع ذکر شده و همچنین روایاتی است که در میان برخی از کتب و جوامع حدیثی از قبیل «کامل الزیارات» اثر ابن قولویه (م ۳۶۸ ق)، «الکافی» اثر کلینی (م ۳۲۸ ق) و «بحار الانوار» اثر علامه مجلسی (م ۱۱۱۰ ق) مشاهده می‌گردد.

۲. مختصری از زندگانی حضرت علی اکبر علیه السلام (برگرفته از منابع اولیه)

بنابر نقل مشهور، علی بن حسین بن علی بن ابی طالب، در مدینه به دنیا آمد. پدرش امام سوم شیعیان و مادرش لیلی بنت ابی مره نام دارد (اصفهانی، ۱۴۰۸: ۸۶). مادر لیلی، «میمونه» معروف به «ام شیبه» دختر ابوسفیان صخر بن حرب بن اُمیّه است و با ملاحظه همین نسبت بود که بنا بر برخی گزارش‌ها، بنی‌امیه در روز عاشورا برای حضرت علی اکبر علیه السلام امان نامه آوردند (ابن شهر آشوب، ۱۴۲۱: ۴/۲۵۷).

گزارش‌های تاریخی، لقب وی را اکبر و کنیه‌اش را ابوالحسن نگاهته‌اند (همو: ۸۶)؛ اما شیخ مفید، لقب او را اصغر گفته و اکبر را لقب امام سجاد علیه السلام دانسته است (مفید، ۱۴۱۳: ۱۳۵).

با توجه به فقرات زیارت نامه علی اکبر علیه السلام، وی جوانی رشید، شجاع، راست‌گو، پاک و درستکار بوده است (ابن مکی عاملی، ۱۴۱۰: ۱۴۵). امام حسین علیه السلام او را شبیه‌ترین مردم در

خلقت و آفرینش، اخلاق و گفتار به رسول خدا ﷺ معرفی فرموده است (ابن طاووس، ۱۴۱۴: ۱۳۹).

درباره برخی از جنبه‌های زندگی علی اکبر ﷺ، اختلافاتی وجود دارد. برخی نسب‌شناسان و تاریخ‌دانان، او را بزرگ‌ترین فرزند امام حسین ﷺ برشمرده‌اند (ابن سعد، بی تا: ۲۱۱/۵؛ طبری، بی تا: ۴۴۶/۵) و برخی دیگر، وی را کوچک‌تر از امام سجاد ﷺ دانسته‌اند (مفید، ۱۴۱۳: ۷۶).

همچنین درباره ازدواج و فرزندان وی نیز اختلاف وجود دارد. برخی با استناد به عبارتی از زیارت‌نامه وی، او را صاحب همسر و فرزند می‌دانند (ابن قولویه، ۱۴۱۸: ۱۸). شیخ کلینی در فروع کافی، حدیثی از امام رضا ﷺ نقل کرده که حکایت از ازدواج وی با یک کنیز و داشتن فرزندی به نام حسن دارد. در مقابل، گروهی از علمای انساب و محققان تصریح کرده‌اند که از وی فرزندی نمانده و نسل امام حسین ﷺ تنها از طریق امام سجاد ﷺ ادامه پیدا کرده است (ابن سعد، بی تا: ۲۱۱/۵؛ یعقوبی، بی تا: ۱۸۴/۲).

علی اکبر ﷺ، در روز دهم محرم سال ۶۱ قمری، در روز عاشورا اولین نفر از بنی هاشم بود که اجازه ورود به میدان جنگ را از امام حسین ﷺ گرفت و به همراه پدر و بسیاری از بنی هاشم به شهادت رسید و در کنار حضرت سیدالشهدا ﷺ به خاک سپرده شد (ابن طاووس، ۱۴۱۴: ۱۳۹).

امام زمان ﷺ در زیارت ناحیه مقدسه، بر حضرت علی اکبر ﷺ سلام کرده و دشمن وی را مورد لعن قرار می‌دهد (همو، ۱۴۱۵: ۷۴/۳).

۳. اقوال دانشمندان درباره سن شریف حضرت علی اکبر ﷺ

بر اساس پژوهش و جست‌وجوی نگارنده، دانشمندان و مورخان، سن شریف او را مختلف نقل کرده‌اند که ما آنها را به هشت دسته تقسیم می‌کنیم:

۱. هفده سال (طریحی، بی تا، ۴۴۳)؛

۲. هجده سال (ابن شهر آشوب، ۱۴۲۱: ۱۱۸/۴؛ کوفی، ۱۳۷۲: ۱۱۴/۵؛ خوارزمی،

۱۳۶۷: ۱۱۱؛ واعظ کاشفی، ۱۳۴۱: ۳۳۷؛ مجلسی، ۱۴۰۳: ۴۲/۴۵؛ امین، ۱۴۰۳: ۶۰۷/۱؛

سپهر، ۱۳۸۹: ۳۵۶/۶؛

۳. بین سیزده تا نوزده سال (مفید، ۱۳۹۹: ۲۳۸)؛

۴. نوزده سال (طبرسی، ۱۳۹۹: ۲۴۲)؛

۵. بیست و سه سال (ابن فندق، ۱۴۱۰: ۳۹۷؛ حلی ۱۴۰۶: ۶۸)؛

۶. بیست و پنج سال (حلی، ۱۴۱۰: ۱/۶۵۵؛ اصفهانی، بی تا: ۸۱؛ قمی، ۱۴۰۵: ۱۶۷)؛

۷. بیست و هفت سال (مقّم، ۱۴۱۳: ۱۲)؛

۸. بیست و هشت سال (خوارزمی، نگاهی نوبه جریان عاشورا: ۸۹ - ۹۱).

بنابر پنج قول اول، تولد ایشان پس از دوران خلافت عثمان (۲۵-۳۵ ق) و بنابر نظریه‌های پایانی، تولد وی، پیش از حکومت عثمان بوده است.

۴. شواهد و قراین بر بزرگ‌تر بودن حضرت علی اکبر علیه السلام

طبق نقل مشهور و بنا بر گزارش‌های معتبر، امام سجاد علیه السلام متولد سال ۳۸ قمری بوده و در هنگام شهادت پدر بزرگوارش در کربلا، بیست و سه سال داشته است (ابن سعد، ۱۴۱۴: ۲۱۲/۵). از طرفی بر اساس شواهدی که ذکر خواهد شد، علی اکبر علیه السلام بزرگ‌تر از امام سجاد علیه السلام بوده است. بنابراین قول ۲۵ ساله تا ۲۸ ساله بودن ایشان بر سایر اقوال ترجیح دارد.

برخی از شواهد بر بزرگ‌تر بودن حضرت علی اکبر علیه السلام عبارتند از:

۱-۴. شهرت و اتفاق نظر اکثر مورخان

محقق شوشتری در قاموس الرجال می‌نویسد:

امام سجاد علیه السلام در روز عاشورا تقریباً مردی ۲۲ ساله بود و علی اکبر از او بزرگ‌تر بوده است. از این رو ۱۸ ساله بودن علی اکبر علیه السلام معقول نیست. (تستری، ۱۴۱۴: ۴۲۰/۷)

سید عبدالرزاق مقرم در کتاب خود آورده است:

علی اکبر علیه السلام در روز عاشورا نزدیک ۲۷ سال داشته و مورخان و نسب‌شناسان بزرگ‌تر بودن او را از امام سجاد علیه السلام که در آن روز بیست و سه ساله بوده تأکید

می‌کنند و بر آن اتفاق دارند. (مقدم، ۱۴۱۳: ۱۲)

وی از ۲۸ نفر از علما و مورخان شیعه و سنی نقل نموده که آن جناب از برادرش امام

سجاد علیه السلام بزرگ تربوده است. برخی از این مورخان عبارتند از:

- ابومخنف (م ۱۵۷ق) در وقعة الطف (۱۳۶۷: ۲۴۱)؛
- بلاذری (م ۲۷۹ق) در انساب الاشراف (۱۳۹۷: ۲/۱۴۶)؛
- یعقوبی (م ۲۸۴ق) در تاریخ یعقوبی (۱۳۷۸: ۲/۱۸۴)؛
- طبری (م ۳۱۰ق) در تاریخ الامم والملوک (۱۴۰۸: ۳/۳۳۰)؛
- ابن سهل بلخی (م ۳۲۳ق) در البدأ والتاریخ (۱۴۱۷: ۲/۱۴۶)؛
- مسعودی (م ۳۴۶ق) در مروج الذهب ومعادن الجواهر (۱۴۰۴: ۳/۶۱)؛
- ابوالفرج اصفهانی (م ۳۵۶ق) در مقاتل الطالبیین (بی تا: ۸۱)؛
- ابن الخطب خوارزمی (م ۶۳۰ق) در مقتل الحسین (بی تا: ۲/۳۶)؛
- عبدالرحمن بن جوزی (م ۵۹۷ق) در المنتظم فی تاریخ الملوک والامم (۱۴۱۳: ۵/۳۴۰)؛
- ابن اثیر جزری (م ۶۳۰ق) در الکامل فی التاریخ (۱۴۱۸: ۳/۴۲۸)؛
- سبط ابن جوزی (م ۶۵۴ق) در تذکرة الخواص (۱۴۱۰: ۲۲۹)؛
- اربلی (م ۶۹۲ق) در کشف الغمة فی معرفة الائمة (۱۴۰۱: ۲/۲۵۰)؛
- ابن کثیر شامی (م ۷۷۴ق) در البدایة والنهاية (بی تا: ۷/۲۰۱)؛
- ابن صباغ مالکی (م ۸۵۵ق) در الفصول المهمة (۱۳۷۵: ۱۹۷)؛
- طریحی (م ۱۰۸۵ق) در المنتخب (بی تا، ۴۴۳).

۲-۴. تقدم قول نسب شناسان بر برخی مورخان

محمد بن ادريس حلی می نویسد:

درباره سن و بزرگ تربودن علی اکبر علیه السلام از امام سجاد علیه السلام باید به خبرگان و

نسب شناسان رجوع نمود؛ مانند زبیر بن بکار، ابوالفرج اصفهانی، بلاذری، مزنی،

صاحب کتاب لباب اخبار الخلفاء، عمری، صاحب کتاب زواج و مواعظ، ابن قتیبه، در کتاب معارف، محمد بن جریر طبری، ابن ابی الازهر، ابوحنیفه دینوری و ابوعلی بن همام... همه این نویسندگان و دانشمندان و نسب شناسان بزرگ، بر بزرگ‌تر بودن علی اکبر علیه السلام از امام سجاد علیه السلام اتفاق نظر دارند و آنان در اظهار نظر در این باره از دیگران آگاه‌ترند. (حلی، ۱۴۱۰: ۶۵۵/۱)

محدث قمی در نفس المهموم می‌فرماید:

در این جا گفتار ابن ادریس که فارس این میدان است و با تتبع کافی، به صراحت سخن می‌گوید، کافی است. (قمی، ۱۴۰۵: ۱۶۷)

عمری - از نسب شناسان بزرگ - در کتاب المعجده می‌نویسد:

کسانی که نسبت به فرزندان امام حسین علیه السلام و تاریخ زندگی آنان بصیرت و شناخت کافی ندارند، گمان می‌کنند علی بن الحسین الاصغر یعنی امام سجاد علیه السلام در کربلا کشته شده است. (به نقل از: حلی، ۱۴۱۰: ۶۵۵/۱)

بنابراین با توجه به این‌که این مسئله، بحث تخصصی علم انساب است، باید قول کارشناسان این علم را بر قول عالمانی چون شیخ مفید که مورخ بوده و نسب شناس به شمار نمی‌آید ترجیح داد.

۳-۴. نقل روایت وی از جد بزرگوارش

برخی از دانشمندان در کتب خود نوشته‌اند:

حضرت علی اکبر علیه السلام از جد بزرگوارش امیرمؤمنان علی علیه السلام روایت نقل کرده است. (قمی، ۱۴۰۵: ۱۹۲؛ حلی، ۱۴۱۰: ۶۵۵/۱)

بنابراین نقل، اگر حضرت علی اکبر علیه السلام دو سال پیش از کشته شدن عثمان به دنیا آمده باشد، تقریباً هفت سال از زندگی پربرکتش در زمان حیات جدش امیرمؤمنان علیه السلام بوده و با این حساب، نقل روایت می‌تواند صحیح و دال بر بیست و هفت سالگی اش در کربلا باشد.

۴-۴. مدح امام علی علیه السلام درباره وی

بنابر نقل برخی کتاب‌های روایی، امیرمؤمنان علی علیه السلام بسیار او را دوست می‌داشت. حتی گفته شده است او را مدح می‌نمود و اشعاری در مدحش می‌سرود. ابن‌نمای حلی در مثیر الاحزان (۱۴۰۶: ۶۸) و ابن‌ادریس در سرائر (۱۴۱۰، ۱/ ۶۵۶)، آورده‌اند که حضرت امیرمؤمنان علیه السلام در شأن وی فرموده است:

لم تر عین نظرت مثله من محتف یمشی ولا ناعل^۱
همچنین به نوشته ابوالفرج اصفهانی، حجاج بن معتمر هلالی از ابی عبیده و خلف الاحمر اشعار زیر که در توصیف حضرت علی اکبر علیه السلام سروده شده است را نقل می‌کند:

لم تر عین نظرت مثله	من محتف یمشی ولا ناعل
یغلی نئی اللحم حتی اذا	انضح لم یغل علی الأکل
کان اذا شبت له ناره	یوقدها بالشرف القابل
کیما یراه بائس مرمل	اوفردهی لیس بالآهل
اعنی ابن لیلی ذالسداد والندا	اعنی ابن بنت الحسب الفاضل
لا یؤثر الدنیا علی دینه	ولا یبیع الحق بالباطل ^۲

به باور نگارنده، سروده این دو شاعر که بیت اول آن با سروده امیرمؤمنان علیه السلام یکی است، ادامه شعر حضرت امیر علیه السلام است که هم‌وزن آن، توسط این دو شاعر ایراد شده است. این اشعار نشان می‌دهد در آن روزگار، علی اکبر علیه السلام مردی بزرگ و مشهور در مهمان‌دوستی و غریب‌نوازی بوده است که شاعران به مدح او پرداخته‌اند و می‌تواند شاهد بریست و هفت سالگی وی در کربلا باشد.

۱. چشمی، در میان مردم پابره‌نه و پا به کفش، نظیر او را ندیده است.

۲. چشمی، در میان مردم پابره‌نه و پا به کفش، همانند او را ندیده است. گوشت را آن قدر می‌جوشاند که کاملاً پخته شود و هنگام حضور مهمان نیازی به جوشش نباشد. آن‌گاه که برای راهنمایی مهمان آتش می‌افروزد، آن را در بلندترین نقاط و بهترین مکان‌ها روشن می‌کند تا نیازمندان و مساکین و غریبان دور از وطن او را به آسانی پیدا کنند و ببینند. منظورم پسر لیل است؛ هم‌و که صاحب جود و بخشش است؛ منظورم از لیل زنی است پاک‌نهاد و گرانمایه که شریف‌زاده و بزرگ است. آن مردی که دنیا را بردین خود مقدم نمی‌دارد و حق را به باطل نمی‌فروشد. (اصفهانی، ۱۴۰۸: ۸۰)

۴-۵. کلام امام سجاد علیه السلام مبنی بر شهادت برادر بزرگ ترش

ابوالفرج اصفهانی در مقاتل الطالبیین می نویسد:

ابن زیاد ملعون، امام سجاد علیه السلام را طلبید. هنگامی که حضرت تشریف آورد، از ایشان پرسید، اسمت چیست؟ حضرت سجاد علیه السلام فرمود: علی. آن ملعون گفت: آیا خداوند علی را در کربلا نکشت؟ امام فرمود: من برادر بزرگ تری داشتم که نام او نیز علی بود و تو او را در کربلا شهید کردی. (اصفهانی، ۱۴۰۸: ۸۰)

این عبارت نص صریحی است بر این که علی بن الحسین شهید از امام سجاد علیه السلام بزرگ تر بوده است و طبق نقل مشهور، امام سجاد علیه السلام «علی بن الحسین الاوسط» است و «علی بن الحسین الاصغر»، کودک شیرخواره امام حسین علیه السلام بوده است.

۴-۶. کلام حضرت زینب علیه السلام، مبنی بر شهادت وی

شیخ صدوق در کتاب امالی از حاجب بن زیاد نقل کرده است که چون سر امام حسین علیه السلام را برای ابن زیاد آوردند، دستور داد آن را در تشت طلا برایش نهادند و با چوب دستی به دندان های آن حضرت می زد و می گفت: «لقد أسرع الشیب الیک یا ابا عبدالله؛ ای ابا عبدالله، چه زود پیر شدی!» زینب کبری علیه السلام در جواب فرمود: ای پسر زیاد، برادرم پیر نبود، ولی داغ علی اکبر علیه السلام او را پیر کرد (صدوق، بی تا: ۱۶۵).

با توجه به این که در این نقل، علی اکبر علیه السلام به عنوان شهید ذکر شده است و از طرف دیگر، سن مبارک امام سجاد علیه السلام طبق قول مشهور، در آن روز بیست و سه ساله بوده است (ابن سعد، ۱۴۱۴: ۲۱۲/۵)، قول ۲۵ ساله یا ۲۷ ساله بودن وی نیز ترجیح پیدا می کند.

۵. واژه شناسی غلام

پس از آن که اصحاب حضرت سیدالشهدا علیه السلام همگی به شهادت رسیدند و کسی جز اهل بیت آن حضرت باقی نماند، حضرت علی اکبر علیه السلام به حضور پدر غریبش آمد که رخصت میدان بگیرد. امام به او اذن کارزار داد. هنگامی که علی اکبر علیه السلام به میدان روانه شد، حضرت سیدالشهدا علیه السلام با ناامیدی به او نگرینست و اشک های مقدّسش از چشمان

سرازیر شد و فرمود:

اللَّهُمَّ اشْهَدْ عَلَى هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ فَقَدْ بَرَزَ الْمَهْمُ غُلَامٌ أَشْبَهُ النَّاسِ خَلْقاً وَخُلُقاً وَمَنْطِقاً
بِرَسُولِكَ...؛ (ابن طائوس، ۱۴۱۴: ۱۳۹)

بارالها! براین مردم گواه باش که غلامی (جوانی) به مبارزه آنان شتافت که در خلقت و خوی و گفتار، شبیه ترین مردم به فرستاده توست، و ما هر وقت مشتاق دیدار پیغمبرت می شدیم، به صورت این جوان می نگرستیم.

آن چه ممکن است درباره سن آن جناب سبب اشکال شود، به کاربردن واژه «غلام» توسط امام حسین علیه السلام است که برای علی اکبر علیه السلام بیان نموده اند. گفته شده کلمه «غلام» به جوان ۲۵ یا ۲۷ ساله اطلاق نمی شود، بلکه اطلاق آن به جوان ۱۸ سال یا کمتر از آن قابل تطبیق است.

برای پاسخ به این اشکال، ابتدا اقوال و سخنان اهل لغت را ذکر نموده و سپس نتیجه گیری کنیم.

در قرآن کریم «غلام» به معنای «کودک» (مریم/۷)، «نوجوان» (کهف/۸۲) و «خدمتگزار بهشتی» (طور/۲۴) آمده است (مصطفوی، ۱۴۳۰: ۳۱۷/۷).

طبق تصریح اهل لغت، «غلام» در معانی ذیل نیز به کار رفته است:

۱. کودک و جوانی که صورتش تازه موی و سبیل برآورده است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۱/۶۱۳).

۲. پسری که جوان بودن و موی برآمدن صورتش آشکار است (فراهیدی، ۱۴۰۹: ۴/۴۲۲).

۳. کسی که شهوتش غلبه دارد (فراهیدی، ۱۴۰۹: ۴/۴۲۲).

۴. فرزند شخص بزرگ (ابن سید) (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۱۲/۴۴۰).

۵. فرزند از بدو تولد تا هنگام پیری (همو).

۶. مرد بزرگ و پیر (طریحی، ۱۳۷۵: ۶/۱۲۷؛ ابن منظور، ۱۴۱۴: ۱۲/۴۴۰؛ فیومی، ۱۴۱۴: ۴۵۲).

با توجه به معانی ذکر شده، مشخص می شود منحصر کردن معنای واژه «غلام» به جوان

زیر ۱۸ سال وجهی ندارد و با نظر نگارنده و مورخانی که سن وی را ۲۳ سال به بالا دانسته‌اند نیز سنخیت دارد.

ابن منظور در لسان العرب نقل می‌کند که از حین تولد تا پیری را «غلام» گویند. مؤید آن، قول ازهری است که می‌گوید:

از عرب شنیدم همین که پسری دنیا آمد، به او غلام گویند. و نیز شنیدم که به پیرمردان نیز غلام می‌گفتند. (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۱۲/۴۴۰)

وی از قول ابوالعباس نقل می‌کند که می‌گویند: «فلانی غلام مردم است، هر چند پیر باشد» (همو).

۶. زاد روز ولادت

سید عبدالرزاق مقرر در کتاب مقتل الامام الحسین علیه السلام (ص ۲۵۶) و کتاب علی اکبر علیه السلام، درباره زادروز ولادت ایشان نوشته است:

حضرت علی اکبر علیه السلام در یازدهم ماه شعبان سال سی و سوم هجری متولد شده است.

سایر مورخانی که زادروزی برای حضرت علی اکبر علیه السلام نقل کرده‌اند از این دو کتاب استفاده کرده‌اند. مقرر نیز این تاریخ را از کتاب مخطوط انیس الشیعة، تألیف سید محمد عبدالحسین جعفری حائری نقل می‌کند؛ ولی مشخص نیست منبع صاحب انیس الشیعة چه بوده است.

آقابزرگ تهرانی در کتاب الذریعة، در بیان ویژگی‌های کتاب انیس الشیعه می‌گوید:

این کتاب را مؤلف در سال ۱۲۴۱ هجری قمری بر اساس ترتیب ماه‌های قمری و با شروع از ماه ربیع الاول نوشته است. (تهرانی، ۱۴۰۸: ۲/۴۵۸)

بنابراین، درباره زاد روز ولادت حضرت علی اکبر علیه السلام در منابع تاریخی قرون اولیه که به دست ما رسیده، چیزی بیان نشده است و درباره زادروز ولادت ایشان، به نقل مرحوم مقرر اکتفا شده است.

۷. نتیجه‌گیری

دانشمندان و مورخان سن شریف علی اکبر علیه السلام را مختلف نقل کرده‌اند. با توجه به شواهد و قراینی که ذکر شد، وی در یازدهم شعبان سال ۳۳ هجری، یعنی دو سال پیش از قتل عثمان تولد یافته و چند سال از واپسین روزهای حیات جدّ خویش، امام علی علیه السلام را درک کرده و اخبار و احادیثی نیز از ایشان نقل نموده است.

با توجه به شهرت و اتفاق نظر مورخان و نسب‌شناسان، حضرت علی اکبر علیه السلام بزرگ‌ترین فرزند امام حسین علیه السلام بوده و در کربلا به شهادت رسیده و سن مبارکش در روز عاشورا حدود ۲۷ سال بوده است.

به کاربردن واژه «غلام» توسط امام حسین علیه السلام به هنگام وداع با علی اکبر علیه السلام با قول منتخب درباره وی منافاتی ندارد؛ چراکه به اذعان اهل لغت، کلمه «غلام» به جوان و حتی شخص پیر نیز اطلاق می‌شود و بر جوان ۲۵ یا ۲۷ ساله نیز قابل تطبیق است.

منابع

- ابن ابی یعقوب، احمد (۱۳۷۸ ش)، تاریخ یعقوبی، ترجمه: محمد ابراهیم آیتی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ هشتم.
- ابن جوزی، عبدالرحمن (۱۴۱۳ ق)، المنتظم فی تاریخ الملوک والامم، بیروت، دارالکتب العلمیه، چاپ اول.
- ابن سعد، محمد (بی تا)، طبقات الکبری، بیروت، دارالفکر.
- ابن شهر آشوب، محمد بن علی (۱۴۲۱ ق)، مناقب آل ابی طالب، بیروت، دارالاضواء، چاپ دوم.
- ابن طاووس، علی بن موسی (۱۳۸۱ ش)، اللهوف علی قتلی الطفوف، ترجمه: عقیقی بخشایشی، قم، دفتر نشر نوید اسلام، چاپ دهم.
- _____ (۱۴۱۴ ق)، اقبال الاعمال، قم، مکتب الاعلام الاسلامی.
- ابن فندق بیهقی، علی بن زید (۱۴۱۰ ق)، لباب الانساب، قم، کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی.
- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ ق)، لسان العرب، تصحیح: میر دامادی، بیروت، دارالفکر، چاپ سوم.
- اربلی، علی بن عیسی (۱۴۰۱ ق)، کشف الغمّة فی معرفة الائمة، بیروت، دارالکتب الاسلامی.
- ازدی، ابومخنف لوط بن یحیی (۱۳۶۷ ش)، وقعة الطف، تحقیق: محمد هادی یوسفی غروی، قم، مؤسسه نشر اسلامی، چاپ اول.
- _____ (۱۴۲۷ ق)، وقعة الطف، تحقیق: محمد هادی یوسفی غروی، قم، المجمع العالمی لاهل البيت، چاپ دوم.
- اسلامی، سید حسین (۱۳۶۹ ش)، قیام سالار شهیدان، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ اول.
- اصفهانی، ابوالفرج (۱۴۰۸ ق)، مقاتل الطالبیین، تحقیق: احمد صقر، بیروت، مؤسسه

- الاعلمى للمطبوعات، چاپ دوم.
- _____ (١٤١٢ق)، مقاتل الطالبیین، قم، مؤسسه دارالکتب، چاپ دوم.
- امین، سید محسن (١٤٠٣ق)، اعیان الشیعة، بیروت، دارالتعارف للمطبوعات.
- بلاذری، احمد بن یحیی (١٣٧٩ش)، انساب الاشراف، بیروت، دارالتعارف للمطبوعات، چاپ اول.
- بلخی، ابوزید احمد بن سهل (١٧١٤ق)، البدأ والتاریخ، بیروت، دارالکتب العلمیه، چاپ اول.
- تستری، محمد تقی (١٤١٤ق)، قاموس الرجال، قم، مؤسسة النشر الاسلامی.
- حلّی، ابن ادريس (١٤١٥ق)، السرائر، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- حلّی، جعفر بن محمد بن نما (١٤٠٦ق)، مثير الاحزان، قم، مدرسة الامام المهدي عليه السلام.
- حلّی، محمد بن ادريس (١٤١٥ق)، السرائر، قم، مؤسسه نشر اسلامی، چاپ دوم.
- خوارزمی، ابن خطب (١٣٦٧ق)، مقتل الحسين؛ بیروت، مطبعة الزهراء.
- _____ (١٤١٨ق)، مقتل الحسين، قم، انوار المهدي، چاپ اول.
- دمشقى، اسماعيل بن كثير (بی تا)، البداية والنهاية، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (١٤١٢ق)، مفردات الفاظ القرآن، بیروت، دارالقلم.
- رسولی محلاتی، سید هاشم (١٣٧٢ش)، زندگانی امام حسین عليه السلام، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ اول.
- سبط ابن جوزی، ابوالمظفر یوسف (١٤٠١ق)؛ تذكرة الخواص، بیروت، مؤسسه اهل البيت عليهم السلام.
- صدوق، محمد بن علی (بی تا)، الامالی، تهران، کتابخانه اسلامیه.
- طبرسی، فضل بن حسن (١٣٩٩ق)، اعلام الوری بأعلام الهدی، بی جا، دارالمعرفه.
- _____ (١٤١٧ق)، اعلام الوری بأعلام الهدی، قم، مؤسسه آل البيت، چاپ اول.
- طبری، محمد بن جریر (١٤٠٨ق)، تاریخ الامم الملوک، بیروت، دارالکتب العلمیه، چاپ دوم.

- طریحی، فخرالدین بن محمد (۱۳۷۵ش)، مجمع البحرین، تهران، مرتضوی.
- _____ (بی تا)، المنتخب، بیروت، مؤسسة الاعلمی.
- فیومی، احمد بن محمد (۱۴۱۴ق)، المصباح المنیر فی غریب الشرح الكبير للرافعی، قم، دارالهجرة.
- قمی، عباس (۱۳۷۹ش)، منتهی الآمال، تحقیق: ناصر باقری بیدهندی، قم، دلیل.
- _____ (۱۴۱۷ق)، نفس المهموم، ترجمه: ابوالحسن شعرانی، تهران، کتاب فروشی اسلامیة.
- کاشفی، ملا حسین واعظ (۱۳۳۴ش)، روضة الشهداء، تهران، چاپ خانه خاور، چاپ اول.
- کوفی، ابن اعثم (۱۳۸۰ق)، الفتوح، ترجمه: مستوفی هروی، مقدمه: غلامرضا طباطبایی مجد، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ سوم.
- _____ (۱۴۱۱ق)، الفتوح، تحقیق: علی شیری، بیروت، دارالاضواء، چاپ اول.
- مالکی، ابن صباغ (۱۳۷۵ش)، الفصول المهمة، تهران، انتشارات اعلمی، چاپ اول.
- مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ق)، بحار الانوار، بیروت: مؤسسة الاعلمی.
- محلاتی، ذبیح الله (۱۳۷۰ش)، ریاحین الشریعة، تهران، دارالکتب الاسلامیة، چاپ اول.
- مسعودی، علی بن حسین (۱۴۰۴ق)، مروج الذهب ومعادن الجواهر، قم، دارالهجرة، چاپ دوم.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۹ش)، حماسه حسینی، تهران، انتشارات صدرا، چاپ پانزدهم.
- مفید، محمد بن محمد (۱۳۸۰ش)، الارشاد فی معرفة حجج الله علی العباد، ترجمه: محمد باقر ساعدی، تهران، انتشارات اسلامیة.
- _____ (۱۴۱۳ق)، الارشاد فی معرفة حجج الله علی العباد، قم، کنگره شیخ مفید.
- مقرم، سید عبدالرزاق (۱۳۹۰ش)، مقتل الامام الحسین علیه السلام، قم، آرام دل.
- _____ (۱۴۲۲ق)، علی اکبر، بیروت، دارالاضواء، چاپ اول.

